

Кравченко Л. С.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Разумна А. А.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БАГАТОВЕКТОРНОГО ХРОНОТОПУ ЯК КРЕАЦІЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: НА МЕЖІ ПОСТ- І МЕТАМОДЕРНІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЗАМОК» ДЖ. ІГАН)

У статті на матеріалі роману «Замок» Дженніфер Іган досліджено модель хронотопу багатогранності світів в аспекті концептосфери «віртуальної реальності», яка на початку XXI ст. інспірує продовження текстуральної гри постмодернізму зі стиранням граней реального-ірреального, уявного-дійсного. Через розкриття експліцитних та імпліцитних хронотопних характеристик нами виокреслено парадигму світоглядної концепції у зміні вектору від пост- до метамодернізму в модусі художньо-естетичного дискурсу. Таким чином, актуалізуючи події твору з акцентними вкрапленнями впливу наративних типологій, з'ясовано форму побудови «віртуальної реальності» у романі представниці сучасного американського процесу – Дж. Іган. Процес синтезування іманентного й трансцендентного у подієвій канві роману реалізує перехід епізодів «віртуальної реальності» (з модусу уяви) у континуум дійсності. Таке злиття просторів допомагає відтворити еволюцію протагоністів через два етапи «ініціації»: транзиції та інкорпорації – від нівелювання концепцій сучасного світу до знаходження внутрішнього «Я» й трансцендентної суті Буття. Проаналізовано також взаємовпливи простору і часу протагоністів із циклічно-спіральним домінуванням темпоральності подій в аспекті метамодерністського повного злиття «Virtus» з «Realis» з пріоритетним існуванням протагоністів у першій. Відповідно до цього окреслено формування повторювальних-відтермінованих та водночас замінних моментів у репрезентації нагромаджувального розгортання перцептуального світу в аспекті суб'єктивності (концептуальності) думок і оцінок протагоністів, що утворює в свою реалізацію індивідуальних/реальних/перцептуальних форм часу. Такий колообіг подій супроводжується постійно символами переходу від життя до смерті, від несвободи до волі: дверима, вікнами, сходами вгору. З'ясовано, що у романі переплітаються зовнішні простори (замок, будинок, в'язниця), доступні через сенсорне, рефлексивне сприйняття; відкриті внутрішні (уява, пам'ять, сон, рефлексія, спогади) та циклічний, вічний і водночас розмитий, умовний, внутрішньо-суб'єктивний час, що формують собою загально міфологічний, умовний та психологічний хронотопи.

Ключові слова: «віртуальна реальність», хронотоп, постмодернізм, метамодернізм, метафікція.

Постановка проблеми. У сучасному літературному процесі категорія хронотопу, розкриваючи екзистенційні мотиви твору, символічну складову ейдосів подій, характеризується специфічною розірваністю, колажованістю моделі художньої дійсності. Відображається нашарування уявних і дійсних подій у формі часопросторової гри їх нерозрізнення. Така тонка грань у відтворенні «віртуальної реальності» присутня і в метафікціях сьогодення, яскравим прикладом чого є роман Дж. Іган «Замок». Цей твір приніс авторці національну славу, ставши бестселером.

Американська представниця метамодернізму (лауреатка Пулітцерівської премії (2010 р. за роман «Час сміється останнім»), авторка бестселерів, які екранізовані і потрапляють в шорт-лист Національної американської книжної премії («Невидимий цирк», «Замок» та ін.)) майстерно переплітає поліваріантність багаточислової дійсності у квінтесенції взаємодій пост- і метамодерністських варіацій показу «віртуальної реальності» з переходом до феномену метамодернізму. Така дуальність є важливим каталізатором дослідження концепту «віртуальної реальності» літера-

тури сучасного періоду у модифікації: гра уяви – гіперреальність тексту з домінуванням першої (що яскраво простежується в аналізованому романі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія часопростору як пріоритетна форма досліджень літературознавців є важливим метафізичним, психологічним і філософським ключем до інтерпретації твору. У ХХ ст. поняття «хронотопу» (через філософсько-естетичні номінації А. Бергсона, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше та ін.) почало відображатись як «взаємозв'язок часопросторових відношень дійсності» [4; с. 385].

Дослідження часопросторової організації твору із пост- та метамодерністським домінуванням ірреальної складової є прерогативою і наукових розвідок сучасних українських дослідників (Коркішко В., Бабіка В., Кискіна О., Шерстюк Н., Кушнірової Т., Завадського Ю., Дроздовського Д. та ін.) задля виокреслення фрагментарності, невизначеності хронотопу [1], його впливу на жанрову, нараційну специфіку організації твору (із домінуванням суб'єктивованої форми письма) [3] та різногранності концепції «віртуальної реальності» у визначенні її епістемологічної основи для сучасного літературного процесу [2].

Однак концептосфера хронотопу «віртуальної реальності» у романах сучасних світових письменників (насамперед, метафікціях) потребує детальнішого аналізу завдяки простеженню домінанти пост- чи метамодерністського феномену реалізації поліваріантної стратегії художньої експериментальності, чим і зумовлена **актуальність** нашого дослідження.

Постановка завдання. Відобразити багатовекторність реалізації концепту «віртуальної реальності» крізь призму часопросторових координат художньої дійсності в аспекті сучасного літературного процесу. Предметом дослідження є неперекладений українською роман «Замок» новітньої американської письменниці Дж. Іган, який репрезентує сучасний межовий корелят хронотопної концептосфери «віртуальної реальності» на межі пост- і метамодернізму.

Виклад основного матеріалу. Зміна вектору до деконструктивізму, домінування семіотичної, аналітичної стратегій наукового мислення як реакція на злам культури стали у ХХ ст. реалізаціями нового світовідчуття людства. Література на межі ХХ–ХХІ ст. внаслідок віддзеркалення домінант суспільно-культурних стратегій починає превалювати суб'єктне начало у рецепції, експериментальна текстова, інтелектуальна гра, що позначилось і на зміні хронотопної кон-

струкції творів. Формується нова метамодерна форма переплетення міражів дійсного/ірреального, умовного світів як продовження структурної форми гри постмодернізму. Письменники все частіше звертаються до відтворення «віртуальної реальності», що інспіровано новітнім дослідженням теорії моделі світу як «суперструнної реальності», модус кожної з яких у своєму вимірі проєктує одну з варіантів подій в суб'єктивній формі екзистенції [5]. Таким чином, така деструкція моноонтологічного світосприйняття у художніх творах породжує симулякри з відтворенням різногранностей ментальних карт уяви, що призводить до подолання екзистенційної обмеженості в проявах виходу за межі смерті, часу, одноактного моменту дійсності з одночасним відтворенням багатоплановості реальностей (у «virtus») і їх впливів на матеріально-буттєву дійсність. При цьому в суб'єктно-об'єктній матриці «віртуальної реальності» всі компоненти набувають актуальності (істинності).

Роман Дж. Іган «Замок» є яскравим прикладом сучасної художньої реалізації такого типу «віртуальної реальності». Це багатоплановий твір побудови «mise-en-abyme» (оповіді в оповіді), перша з яких формує розповідь про двох братів Денні та Гоуї, що приїхали реставрувати старовинний замок задля створення в ньому готелю з відривом від сучасного колективного підсвідомого – Інтернету та зосередженням на власному «Я»; інші ж реалізуються в оповіді про життя у в'язниці Рея (який є автором історії про Денні та ін.), його втечі та подорож Голлі (учительки словесності) до замку. У творі майстерно переплітаються метафізичні пастки, перформатизм із грою у синтезованому уявної/ірреальної й художньо-буттєвої дійсностей, в яких через магичне мислення, скероване нараторами, реципієнт сприймає перетворення химерно-містичних подій в модус суб'єктивної екзистенції (що відображається інтертекстуальною номінацією до творчості Фаулза (насамперед, «Волхва») та є продовженням такої гри у просторі, вектор якого звернений до метамодернізму).

За допомогою креації ізоморфності світів авторка моделює через уяву симулякр варіацій віртуальності як форм пізнання «Я» (через подолання віртуального діджиталізованого «профілю», створеного в мережі Денні) і процесу злиття з Реальністю. Та завдяки прийому «оповіді в оповіді», кільцевої композиції у романі репрезентуються і принципи ігрової стратегії, які ведуть до зміни ідентичності нарації, що реалізується в «teller mode» (модусі оповідача): Рей і «reflector mode»

(модусі рефlectorів): Міка та Голлі. Така диференціація веде до дуальності «свідомість-підсвідомість», «уява-дійсність», які заміщують одне одного, і події в локусі «тепер» стають віддзеркаленням простору уяви з переміщенням умовного топосу в дійсний (через локус пам'яті імпліцитний часовий еліпсис гіпотетично перегукується з однією з констант віртуальної реальності і спрямовується в горизонт дійсності: Голлі подорожує в замок, який описаний у рукописах Рея).

Також в оповіді домінує парадигма часопростору, яка розкриває дискретність світу. У контексті діджиталізму формується зміна світосприйняття Денні від людини, яка є частинкою сучасної цивілізації та ховається за «масками» соцмереж, до людини з позицією первісного звернення упокорення і шляху до себе в нульовій точці координат (гармонії). У міріадах простору підсвідомості Денні (як втілення архетипи Одиссея та Тесея) проходить лабіринт сходження на шляху до переродження, проходження ініціації сходження до Реальності – форми свободи й глибини свого сенсу життя (через 2 етапи «ініціації» та фінального підняттям сходами вгору).

Ця трансцендентна подорож Денні почалася вже з часу приїзду до замку і відчинення перших дверей. Хронотоп замку (який є екстраполяцією фону готики) у творі є ізольованим (на горі) і слугує місцем з'єднання неба та землі, минулого та теперішнього: «Eighty generations of Von Ausblinkers still lived here... Their bodies turned to dust, and they became part of this land, trees» («Тут ще жили вісімдесят поколінь фон Аусблінкерів... Їхні тіла обернулися на порошок, і вони стали частиною цієї землі, цих дерев» – переклад наш) [6; с. 157]. Він наділений містицизмом, ірреальністю (баронеса, уявні чудовища біля басейну) та містить символи смерті: скелети, підвал тортур; домінує холод і темна колористика. Вертикальна вісь зовнішнього простору у цій оповіді тісно межує із середньовічною дуальністю світу і реалізується в такій системі: дах замку (небо) – замок (земля) – лабіринт в підвал (душі предків, мерці) – підземелля: Бог-Диявол. За допомогою замку та підвалу, зокрема, як замкнених структур простору розкривається можливість відходу від колективного підсвідомого, концепцій сучасного світу до повного занурення у власний досвід.

Варто виокреслити також і внутрішній простір Денні, який превалює в оповіді та є відображенням «хронотопу кризи і життєвого зламу» [4; с. 238]. Під час бурі Денні вперше зіштовхується зі страхом смерті і, таким чином, формується перший

перехідний етап «ініціації»: транзиції. Ця форма переходу через оніричний простір скерувалась у дуальності локусів дійсності (кімнати й парку), в яких одночасне перебування Денні акцентувало відтворення циклічного характеру часу з проявом повернення до вихідної точки зіткнення початку і кінця, життя і смерті, реальності та ірреальності: «The dream dragged me, – guesses Danny – and now I'm watching all this horror, she looks like the real thing, but she's not in reality, it's in my head» («Сон мене затягнув, – здогадується Денні, – і тепер я дивлюся весь цей жах, як на справжній, але його немає в реальності, це лише в мене в голові» – переклад наш) [6; с. 210].

Наступне зіткнення Хаосмосу з Космосом в проходженні дорогою простору смерті (лабіринтом) призвело Денні до переродження через останній етап «ініціації» – реінкорпорації. Адже при повторному поверненні до басейну, де відбувалась буря, Денні переходить від «номера другого» (того, що веде лідера) до «номера першого» (того, який веде за собою – є лідером), що формує своєрідну гру в Бога і зміщує акцент на своїй всемогутності => пізнанні Свободи => трансцендентної суті => Реальності.

Варто зазначити, що внутрішній, ірреальний простори також присутні й у інших оповідачів, що розкриває багат шаровість екзистенційної парадигми твору. Ще один вимір ірреального простору пов'язаний із сутністю винаходу Девіса – радіо для прослуховування голосів мерців, яке є межою ланкою (як і мотив дверей (Holly: «I am here to show you the door that each of you can open for yourself – and I touched my forehead. This is the door that leads to where you want to go» (Голлі: «Я тут для того, щоб показати Вам двері, які кожен з Вас може сам вічинити, – і доторкнулась до чола. Це двері, які ведуть туди, куди Ви хочете потрапити» – переклад наш) [6; с.194] та дверей в замок, вікна, люку з виходом нагору і басейну) між життям і смертю та переходить у потойбічний світ. Внутрішній хронотоп також розкривається у емоціях, пам'яті, видіннях нараторів, що спричинило вплив їхніх світовідчуттів один одному (позицію Денні згодом займає Голлі); локусах спогадів (Денні – про міся дитинство своє й Гоуї, Голлі – про перебування з Реєм в лікарні, уроки словесності у в'язниці), де у зв'язку «минуле-теперішнє» перше домінує над другим, та рефлексії, яка ретроспективно відтворила надчасовий рух взаємопов'язаних елементів дійсності.

Не можемо не зазначити, що просторова канва тісно пов'язана із темпоральною категорією уні-

версальності, вічності, надбуттєвості; вона зіткана в континуумі циклічності та відображена через гетеротопію складову спіральних потенційно можливих парадоксальних подій, які переходять з яви в дійсність. Колообіг подій, що детерміновані Реальністю і перенесені в один із просторів дійсності, відображається синхронністю, а відкритий фінал мікрооповідей Рея і Голлі є новими витками початку іншого циклу. Деміургом подій у творі є Час, представлений в образі годинникаря (який повертає стрілки годинника і цим самим скеровує події з «virtus» в дійсність). Час також матеріалізований у годиннику, коло циферблата якого репрезентує циклічність часу і вічне повернення до подій, де їх контури постійно присутні в Реальності. Час іманентно синтезується з простором світу через інстанцію свідомості (дуальну: від трансцендентної (макрокосму) до Розуму (мікрокосму)).

Сформована ізохронія творить номінативу міфологічного часу, а метафікційна гра з ним детермінує непослідовний виклад подій і повне злиття з відчуттям справжності. У такий спосіб відбувається згущення часу і стає доповненням сприйняття простору, що передбачає створення «фікційного світу» й рефлексивно відображення їхніх почуттів. Поєднання зовнішніх просторів оповідей (опису інтер'єру та замкненості локусів: замку, будинку, в'язниці) із внутрішніми (уяви, спогадів, пам'яті, рефлексії, сну) відобразило злиття суб'єктивного часу з надбуттєвим за домінування другого. Однак внутрішні простори формують розірваність, колажованість структур часового взаємозв'язку, які попри свою розмитість та умовність, підпорядковуються також впливу об'єктивного часу.

Таким чином, нами з'ясовано домінування внутрішніх хронотопів над зовнішніми і їхнє злиття

через локуси «віртуальної реальності» у подіях художньої дійсності, які у свою чергу творять загальні психологічні, міфологічні, умовні хронотопи.

Висновки. У романі «Замок» Дж. Іган органічно поєднуються форми «віртуальної реальності» пост- і метамодерністського начал. Структурна гра у творі відобразила специфічні риси психологічного експерименту з домінуванням аспекту діджиталізації суспільства, відірваності від свого внутрішнього «Я» та прагненням до свободи і знаходження гратуалу через своєрідну гру в Бога, що органічно реалізовується у взаємозумовленості та змішуванні ірреального/дійсного/перцептуального хроносів в оповідах головних протагоністів Рея і Голлі. Ритмічний малюнок твору характеризується нелінійністю, синкопічною розривністю нарації, акселерацією відтворення подій (сходження лабіринтом) і реалізується превалюванням уявного та ірреального просторів. Водночас багатовекторний версум «віртуальної реальності» досліджуваної романної організації репрезентований поєднанням структурних елементів зовнішніх і внутрішніх хронотопів з периферійними категоріями реальності/ірреальності, розрізнення/нерозрізнення, можливості/неможливості в позачасовій домінанті фракталів дійсності. Отже, концепція повного злиття віртуальної дійсності з реальністю метамодернізму через постмодерністську структуральну гру відобразила взаємозумовленість спроектованих подій «минулого» на континуум «теперішнього» з аксіоматичним домінуванням циклічності Буття. Перспективами подальших досліджень вбачаємо детальніше вивчення хронотопних характеристик в метафікціях сучасного літературного процесу в аспектах їх впливу на втілення певного художнього напрямку та наративну, жанрову структури твору.

Список літератури:

1. Дроздовський, Д.І. Постмодернізм vs постпостмодернізм: світоглядно-філософські відмінності (на матеріалі сучасного британського роману) // *Філологічні трактати* 2019. Т. 11, № 3–4. С. 32–40.
2. Завадський Ю. Віртуальна література. Нарис типології та поетики: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 130 с.
3. Коркішко В. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту // *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2010. Вип. XXIII, ч. 1. С. 388–395.
4. Бахтин М.М. *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике.* Вопросы литературы и эстетики. Москва : Худож. лит., 1975. С. 234–407.
5. Pierre J. M. *Non-Perturbative Aspects of Supersymmetric Gauge Theories and String Theory* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sukidog.com/jpierre/intro.html>
6. Egan J. *The Keep: Anchor; Reprint edition,* 2006. 384 p.

Kravchenko L. S., Razumna A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF THE MULTI-VECTOR CHRONOTOPE AS A CREATION OF «VIRTUAL REALITY»: BETWEEN POST-AND METAMODERNISM (BASED ON THE J. EGAN'S NOVEL «THE KEEP»)

The article based on the novel "The keep" by J. Egan we analyzed the chronotopic model of the multifaceted worlds in the aspect of the "virtual reality" coneptosphere, which at the beginning of the 21st century is continuation of the postmodern textual game with the erasing of the blurring of real/unreal, imaginary/actual. Through the disclosure of explicit and implicit chronotopic characteristics, we outlined the paradigm of worldview concept in the change of vector from postmodern to metamodern in the mode of artistic and aesthetic discourse. Thus, by actualizing the events of the work with accentuated interspersions of the influence of narrative typologies, we specify the construction of «virtual reality» in the novel by the representative of the modern American process, J. Egan: by means of the synthesis of the immanent and the transcendent, all events that a priori exist in Reality are transformed into the form of «virtual reality» with the help of loci of the internal chronotope and are realized in the continuums of the heroes' reality. The process of synthesizing the immanent and the transcendent in the event canvas of the novel realizes the transition of episodes of «virtual reality» (from the mode of imagination) into the continuum of the reality of the heroes with the reproduction of their evolutionary path through two stages of «initiation»: transition, incorporation to finding a transcendent essence. We also analyzed the interaction of space and time of the heroes with the cyclical-spiral dominant temporality of events in the aspect of the metamodernist complete fusion of «Virtus» with «Realis» with the priority existence of the heroes in the first. Accordingly, we outlined the formation of repeated and at the same time changing moments in the representation of the cumulative unfolding of the perceptual world in the aspect of subjectivity (conceptuality) of the thoughts and evaluations of the protagonists in the formation of individual/real/perceptual forms of time. It was found that the novel intertwines external spaces (castle, house, prison), accessible through sensual, reflexive perception; open internal (imagination, memory, sleep, reflection, memories) and cyclic, eternal and at the same time blurred, conditional, intrasubjective time, which form a generally mythological, conditional, psychological chronotope.

Key words: a «virtual reality», a chronotope, the Postmodern, the Metamodern, metafiction.